

Türki halklaryň yslandan öňki edebiýaty

Category: Edebiýaty öwreniş, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Türki halklaryň yslandan öňki edebiýaty İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI (? – 11.yy.)

Türkler İslamiyete Ne Zaman ve Nasıl Girdi İslam Öncesi Türk Boyları Asker Otak Tarihi Türklerin İslamiyet'e girmeden önce meydana getirdikleri edebiyattır. Başlangıçtan 11.yüzyıla kadar sürer. Sözlü ve yazılı olmak üzere ikiye ayrılır.

1) Sözlü Edebiyat Dönemi: Henüz yazıyı kullanmadan önce oluşturduğumuz eserleri kapsayan dönemdir. Bu ürünler sözlü olarak üretilmiş ve ağızdan ağıza aktarılarak bugünlere kadar gelmiştir. Eski Türk topluluklarının sığır, şölen ve yağ adını verdikleri törenlerden doğan ürünlerdir. Bu törenler şaman, kam, baksı, oyun ve ozan adını alan kişiler tarafından yönetilir, bunlar sazlarıyla bu törenlerde bazı destan parçalarını veya koşuk, sagu adı verilen şiirleri söylerlerdi.

Dönemin ürünleri:

Ø Koşuk: Sığır denilen sürek avları sırasında söylenen şiirlerdir. Konusu daha çok doğa, aşk, savaş ve yiğitliktir. Bu tür daha sonra Halk edebiyatında koşma adıyla anılmıştır.

Ø Sagu: Yağ adı verilen ölüm törenlerinde, ölen kişilerin erdemlerini ve duyulan acıları dile getiren şiirlerdir. Halk edebiyatında ağıt, divan edebiyatında mersiye'nin karşılığıdır.

Ø Sav: Dönemin özlü sözleridir. Bugünkü atasözlerinin ilk biçimi niteliğindedir.

Ø Destan: Milletlerin zihinlerinde derin etki bırakan savaş, göç, afet, kıtlık gibi olayların sonunda halk arasında kendiliğinden oluşan uzun manzum hikayelerdir.

Destanların Özellikleri Şunlardır:

Toplumun ortak görüşlerini yansıtması
Seçkin kişileri konu alması
Oldukça uzun olması
Olayların toplumda derin izler bırakması
Olağanüstü nitelikler göstermesi
Milli dil ve nazım şekilleriyle söylenmesi

Türk Destanları

Destanlarımız yazıya geçirilemediklerinden İran, Çin ve Arap kaynaklarından ancak destanlarımızın konularını öğrenebiliyoruz.

■ Saka Türklerinin Destanları

Alp Er Tunga Destanı: Türk-İran savaşlarıyla Alp Er Tunga'nın yiğitlikleri anlatılır.

Şu Destanı: Türkler ile İskender arasındaki savaşlar ve Türk hakanı Şu'nun destanıdır.

Hun Türklerinin Destanı

◇ Oğuz Kağan Destanı: Hun Hükümdarı Mete'yi ve hayatını anlatır.

■ Göktürk Destanı

■ Bozkurt Destanı: Savaşta yaralanan bir Türk'ün, dişi bir kurt(asena) tarafından kurtarılması, korunması ve Türklerin sözü edilen kurtla bu Türk'ten çoğalması anlatılır.

Ergenekon Destanı: Bir yenilgi sonunda Ergenekon'a çekilen Türklerin orada çoğalıp, bir demir dağı erittikten sonra öçlerini alışlarını anlatan destandır.

Uygur Türklerinin Destanı

■ Türeyiş Destanı: Uygurların erkek bir kurttan türeyişi anlatılır.

■ Göç Destanı: Türklerin, Kutsal taşı Çinlilere vermeleri üzerine, tanrı tarafından cezalandırılmaları ve kuraklığın başlaması nedeniyle de göç etmeleri anlatılır.

Destanlar oluşumları bakımından ikiye ayrılır:

a- Doğal Destanlar: Halk arasında ortaya çıkan anonim ürünlerdir. Bunlar genellikle daha sonra bir şair tarafından derlenip düzenlenmiştir. Bu türün belli başlı örnekleri:

Yunanlılar (Homeros)-İlyada, Odysseia

İran (Fırdevsi)-Şehname

Finliler-Kalevala

Alman-Nibelungen

İngilizler-Robin Hood

Hint-Ramayana, Mahabharata

Ruslar-İgor

İspanyol-Cid

Fransız-Chanson de Roland

Sümer-Gılgamış

Kırgız-Manas

b- Yapma(Suni) Destanlar: Bir olayın doğal destana benzetilerek bir şair tarafından destanlaştırılmasıdır. Örnekler:

Virgilius-Aeneit

Dante-İlahi Komedi

Tasso-Kurtarılmış Kudüs

Milton-Kaybedilmiş Cennet.

2) Yazılı Edebiyat Dönemi: Bu dönemi Göktürk ve Uygur dönemi olarak iki grupta inceleyebiliriz.

a) Göktürk(Orhun) Yazıtları(8.yy): Bunlarda Çinlilere karşı bağımsızlık savaşı yapan, Türk bütünlüğünü yeniden kurmak için içte ve dışta savaşan Göktürklerin hikayesi anlatılır. Bu abideler 38 harfli olan Göktürk alfabesiyle yazılmıştır. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

Bilge(vezir) Tonyukuk Yazıtı(720-725) : Dört hakana vezirlik etmiş olan Tonyukuk tarafından yazdırılmıştır. Daha çok Çinlilerle yapılan savaşlar anlatılmaktadır. Kitabedeki hatıraların yazarı da vezirin kendisidir.

Kül Tigin Yazıtı (732) : Göktürk hakani olan bilge Kağan kardeşi Kül Tigin'in ölümü üzerine bu abideyi diktirmiştir.

Bilge Kağan Yazıtı (735) : Göktürk hakani olan Bilge Kağan'ın ölümünden sonra yazdırılmış bir abidedir. Son iki yazıt daha çok dönemin olaylarından, törelerden ve Bilge Kağan'ın ulusuna dilediği iyi dileklerden söz eder.

Kül Tigin ve Bilge Kağan abidelerindeki hatıraların yazarı ilk büyük Türk edibi sayılan Yollug Tigin'dir.

Türk adının geçtiği ilk yazılı belge ve Türk edebiyatının ilk yazılı örnekleri olan Göktürk abidelerindeki yazılar Prof. Thomsen ve Radloff tarafından okunmuştur.

b) Uygur dönemi eserleri: Göktürk devletinin yıkılmasından sonra kurulan Uygur hanlıklarından kalma eserlerdir. Daha çok Buddha ve Mani dininin esaslarını anlatan metinlerdir. Bunlar Turfan yöresinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Uygurların kağıda kitap basma tekniğini bildikleri anlaşılmaktadır. Dönemden kalma birçok hikayenin yanında "kökünç" denilen bir tür ilkel tiyatro eserleri de vardır. Uygurlar bu eserleri 14 harfli Uygur alfabesiyle yazmışlardır.

Edebiyat dünyamız. Edebiyatı öğreniş